

การเมืองในการกำหนดพุทธศิลป์ประจำจังหวัดมหาสารคาม: แนวทางการพัฒนา
และอนุรักษ์พุทธศิลป์ที่มีอิทธิพลต่อสังคม และวัฒนธรรมในจังหวัดมหาสารคาม
Politics in Shaping Provincial Buddhist Art in Maha Sarakham:
Approaches to the Development and Conservation of Buddhist Art
Influencing Society and Culture in Maha Sarakham Province

พระเจตพล อินทปญโญ (สีลา)¹ และ วนิดา ศิริวัฒนธาตากุล²
PhraJattaphon Inthapanyo (Seela)¹ and Wanida Siriwatthanathadakul²

Received: 15 January 2026; Revised: 19 March 2026; Accepted: 24 March 2026

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์พุทธศิลป์ที่มีอิทธิพลต่อสังคมและวัฒนธรรมของประชาชนในจังหวัดมหาสารคาม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยกลุ่มประชากรที่สัมภาษณ์ในการวิจัย ประกอบด้วย 1) กลุ่มพระสงฆ์ 2) กลุ่มผู้บริหารหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับงานศาสนา 3) กลุ่มพระเครื่อง และ 4) กลุ่มพุทธสมาคมและยุวพุทธิกสมาคม จำนวน 13 รูป/คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึกและใช้วิธีวิทยาพรรณนาเชิงวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์พุทธศิลป์ที่มีอิทธิพลต่อสังคม และวัฒนธรรมของประชาชนในจังหวัดมหาสารคาม ประกอบด้วย การขับเคลื่อนแบบพหุภาคีระหว่างภาครัฐ สถาบันสงฆ์ สถาบันการศึกษา ศิลปิน (ช่าง) และชุมชน การรักษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นควบคู่การสร้างสรรคพุทธศิลป์ร่วมสมัย การบูรณาการด้านการเรียนรู้ อนุรักษ์ บูรณะ และสร้างเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างเคารพคุณค่าทางศาสนา และการกระจายการมีส่วนร่วมสู่พื้นที่เมืองรองเพื่อสร้างความเป็นเจ้าของร่วมของประชาชน ดังนั้น พุทธศิลป์เป็นมรดกที่มีชีวิต และมีบทบาทต่อการหล่อหลอมวิถีชีวิต อัตลักษณ์ และความสามัคคีในจังหวัดมหาสารคาม และควรได้รับการพัฒนาอย่างยั่งยืนผ่านความร่วมมือทุกภาคส่วน

คำสำคัญ: การพัฒนาและอนุรักษ์; อัตลักษณ์จังหวัด; การมีส่วนร่วมของชุมชน

^{1 2} วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม; College of Politics and Governance, Mahasarakham University

Corresponding Author, E-mail: 65011390001@msu.ac.th

Abstract

This research aims to analyze the approaches for the development and conservation of Buddhist art that influence the social and cultural dimensions of people in Maha Sarakham Province. The study employs a qualitative research methodology. The sample group for in-depth interviews consists of: (1) monks, (2) administrators of government agencies related to religious affairs, (3) amulet (Buddhist talisman) groups, and (4) Buddhist associations and Young Buddhist Associations, totaling 13 key informants. The research instrument used was an in-depth interview, and the data were analyzed using a descriptive analytical approach.

The findings reveal that the approaches to developing and conserving Buddhist art that influence the society and culture of the people in Maha Sarakham Province include: multi-stakeholder collaboration between the government, monastic institutions, educational institutions, artists (craftsmen), and the community; preservation of local identity in addition to the creation of contemporary Buddhist art; integration of learning, conservation, restoration, and the creation of religion-respect cultural tourism routes; and expansion of participation to secondary cities to foster a sense of shared ownership among the public. Therefore, Buddhist art is a living heritage that plays a role in shaping the way of life, identity, and unity in Maha Sarakham Province and should be developed sustainably through the cooperation of all parties.

Keywords: Politics; Political Actors; Determination Of Buddhist Art

บทนำ

จังหวัดมหาสารคาม เป็นพื้นที่ที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ การเมือง และวัฒนธรรมอย่างซับซ้อน โดยก่อรูปขึ้นภายใต้ทั้งพลวัตของชุมชนท้องถิ่น และกระบวนการจัดระเบียบอำนาจของรัฐสยาม การสถาปนาเมืองมหาสารคามใน พ.ศ.2408 ไม่ได้เป็นเพียงการจัดตั้งหน่วยการปกครองใหม่เท่านั้น แต่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการขยายอำนาจรัฐส่วนกลางเข้าสู่หัวเมืองอีสานผ่านการแต่งตั้งผู้นำ การโยกย้ายกำลังคน และการกำกับการณ์การเก็บภาษี การรักษาความสงบ และการระดมทรัพยากรเพื่อรองรับนโยบายของราชสำนักกรุงเทพฯ (ปุ้ม ปณฺธิโต, 2566; เต็ม วิภาคย์พจนกิจ, 2542; ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ และคณะ, 2561) ด้วยเหตุนี้ มหาสารคามจึงไม่ใช่เพียง “พื้นที่ทางภูมิศาสตร์” แต่เป็นพื้นที่ทางอำนาจที่รัฐเข้ามาจัดวางระเบียบ ความหมาย และศูนย์กลางความสัมพันธ์ของผู้คนอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในมิติทางวัฒนธรรม มหาสารคาม

ไม่ได้เริ่มต้นจากการเป็นเมืองสมัยใหม่ หากแต่มีรากฐานของการตั้งถิ่นฐานและการสร้างความหมายทางศาสนาและศิลปกรรมมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่หลักฐานชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมทวารวดี อิทธิพลเขมร/ลพบุรี จนถึงการสืบทอดศิลปกรรมแบบล้านช้างและอีสานพื้นถิ่น (กรมศิลปากร, 2531 อ้างใน ทวีศิลป์ สืบวัณณะ และคณะ, 2561; อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, 2543 อ้างใน ทวีศิลป์ สืบวัณณะ และคณะ, 2561) ความต่อเนื่องดังกล่าวทำให้มหาสารคามมีลักษณะเป็นพื้นที่วัฒนธรรมหลายชั้นที่พุทธศาสนา ศิลปกรรม และจารีตท้องถิ่นไม่ได้ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยว หากแต่สั่งสมและทับซ้อนกันจนกลายเป็นฐานสำคัญของอัตลักษณ์จังหวัดในเวลาต่อมา (ชยาภรณ์ สุขประเสริฐ และคณะ, 2566; สิทธิศักดิ์ จำปาแดง และคณะ, 2567)

ในบริบทนี้ “พุทธศิลป์” จึงไม่ควรถูกมองเพียงในฐานะวัตถุแห่งศรัทธา หรือผลงานเชิงสุนทรียะเท่านั้น แต่ควรถูกทำความเข้าใจในฐานะพื้นที่เชิงสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงศาสนา อำนาจ และอัตลักษณ์เข้าด้วยกัน กล่าวอีกนัยหนึ่ง พุทธศิลป์เป็นกระบวนการผลิตความหมายทางสังคมที่รัฐสถาบันศาสนา ชนชั้นนำท้องถิ่น สถาบันการศึกษา และชุมชนต่างเข้ามามีส่วนกำหนด ตีความ และทำให้ขอบธรรมในแต่ละยุคสมัย อีกทั้งยังชี้ให้เห็นว่า รูปแบบของพระพุทธรูป สถาปัตยกรรมวัด และศาสนสถาน มักสะท้อนอุดมการณ์ทางการเมืองและระเบียบอำนาจของสังคมในช่วงเวลานั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นมิติของการสร้างความชอบธรรมให้ผู้ปกครอง การสร้างเอกภาพทางวัฒนธรรม หรือการนิยามความเป็นชาติและความเป็นท้องถิ่น (อชิปัตย์ อุทัยรัตน์, 2562) กรณีมหาสารคาม ความสัมพันธ์ดังกล่าวปรากฏอย่างเด่นชัด เพราะพุทธศิลป์ในพื้นที่ไม่ได้เป็นเพียงมรดกที่สืบทอดจากอดีต แต่ยังเป็นผลของการคัดเลือก การยกย่อง และการผลักดันเชิงสถาบันในปัจจุบัน พุทธศิลป์ถูกทำให้เป็นทั้งอนุสรณ์ทางโบราณคดีและศูนย์รวมความทรงจำร่วมของจังหวัด ขณะที่พระพุทธรูปท้าววิชัย อภิสมัยธรรมนายก ได้รับการสถาปนาให้เป็นสัญลักษณ์สำคัญของพื้นที่ผ่านกระบวนการอุปถัมภ์ของเครือข่ายรัฐ สถาบันการศึกษา ผู้นำท้องถิ่น และพิธีกรรมทางศาสนา จนพุทธศิลป์เหล่านี้ทำหน้าที่พร้อมกันทั้งในฐานะศาสนวัตถุ สัญลักษณ์อัตลักษณ์จังหวัด และทุนทางวัฒนธรรมของสังคมร่วมสมัย (กรมศิลปากร, 2564; ศูนย์สารนิเทศอีสานสิรินธร มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2554) ประเด็นสำคัญจึงอยู่ที่ว่า การกำหนดความหมายของพุทธศิลป์ในมหาสารคามไม่ใช่กระบวนการที่เป็นกลาง หากแต่เป็นพื้นที่ของการต่อรองระหว่างอำนาจรัฐกับความทรงจำของท้องถิ่น ระหว่างการรวมศูนย์เชิงอุดมการณ์กับการอ้างความแตกต่างทางวัฒนธรรม และระหว่างการอนุรักษ์มรดกเดิมกับการสร้างความหมายใหม่ เพื่อตอบสนองต่อบริบทสมัยใหม่ ดังนั้น การศึกษาเรื่องพุทธศิลป์จึงจำเป็นต้องขยับจากการพรรณนาลักษณะศิลปกรรมหรือประวัติความเป็นมา ไปสู่การวิเคราะห์ว่าใครเป็นผู้มีอำนาจในการนิยามพุทธศิลป์ นิยามนั้นถูกทำให้ชอบธรรมอย่างไร และส่งผลต่อการสร้างอัตลักษณ์ของคนมหาสารคามในระดับใด ช่องว่างทางวิชาการที่สำคัญ คือ แม้งานศึกษาที่ผ่านมาได้ให้ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์เมืองโบราณคดี และพัฒนาการของศิลปวัฒนธรรมในมหาสารคามไว้อย่างสมควร แต่ยังมีข้อจำกัดในการอธิบาย “ความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง” ระหว่างพุทธศิลป์ อำนาจรัฐ และอัตลักษณ์ท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ ยังขาดการวิเคราะห์ว่าพุทธศิลป์ถูกใช้เป็นกลไกในการผลิตความหมายทางการเมืองและวัฒนธรรมอย่างไร และ

กระบวนการดังกล่าว มีผลต่อการพัฒนาและการอนุรักษ์มรดกทางศาสนาในพื้นที่อย่างไรบ้าง (ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ และคณะ, 2561; อธิปัติย์ อุทัยรัตน์, 2562)

ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยนี้จึงตั้งอยู่บนกรอบคิดที่มองพุทธศิลป์เป็น “จุดตัด” ของสามองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ (1) พุทธศิลป์ในฐานะรูปแบบเชิงวัตถุและสัญลักษณ์ทางศาสนา (2) อำนาจอธิปไตยและเครือข่ายสถาบันในฐานะผู้กำหนด สนับสนุน และรับรองความหมาย และ (3) อัตลักษณ์ท้องถิ่นในฐานะผลลัพธ์ของการต่อรองความทรงจำ คุณค่า และความภาคภูมิใจของชุมชน กล่าวคือ เมื่อรัฐหรือสถาบันต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทในการคัดเลือก ยกย่อง หรือส่งเสริมพุทธศิลป์บางรูปแบบ พุทธศิลป์นั้นย่อมไม่ได้ทำหน้าที่เพียงทางศาสนา แต่ยังคงกลายเป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรม สร้างภาพแทนของพื้นที่ และกำหนดว่าความเป็น “มหาสารคาม” ควรถูกจดจำและนำเสนออย่างไร ในทางปฏิบัติ กรอบคิดดังกล่าวมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาและอนุรักษ์พุทธศิลป์ เพราะหากมองพุทธศิลป์เพียงเป็นวัตถุโบราณหรือทรัพยากรการท่องเที่ยว ย่อมเสี่ยงต่อการบูรณะผิดแบบ การตัดขาดจากรากความหมายเดิม และการนำมรดกทางศาสนาไปใช้ โดยไม่เข้าใจบริบททางสังคมวัฒนธรรมของชุมชน แต่หากเข้าใจพุทธศิลป์ในฐานะมรดกที่มีชีวิต และเป็นสนามความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ศาสนา และท้องถิ่น การอนุรักษ์ย่อมสามารถออกแบบไปสู่แนวทางที่เคารพคุณค่าเดิม เปิดพื้นที่ให้ชุมชนมีส่วนร่วม และใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาพื้นที่ได้ดียิ่งขึ้น

ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงมุ่งวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์พุทธศิลป์ที่มีอิทธิพลต่อสังคมและวัฒนธรรมของประชาชนในจังหวัดมหาสารคาม โดยให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศิลป์ อำนาจอธิปไตยและอัตลักษณ์ท้องถิ่น เพื่ออธิบายว่า พุทธศิลป์ในมหาสารคามถูกทำให้มีความหมายอย่างไร ใครเป็นผู้มีบทบาทในกระบวนการดังกล่าว และแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์แบบใดที่จะสอดคล้องกับบริบทประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมของพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์พุทธศิลป์ที่มีอิทธิพลต่อสังคม และวัฒนธรรมของประชาชนในจังหวัดมหาสารคาม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์รูปแบบและลักษณะทางการเมืองในการกำหนดพุทธศิลป์ประจำจังหวัดมหาสารคาม โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลแบบประวัติศาสตร์ปากเปล่า (Oral History) (ปริดา ขุนช่วย, 2554) ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และการเมืองที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดพุทธศิลป์ในพื้นที่

1. การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยคัดเลือกบุคคลที่มีความรู้ ประสบการณ์ และบทบาทที่เกี่ยวข้องกับพุทธศิลป์ในจังหวัดมหาสารคาม จำนวน 13 รูป/คน แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 อันประกอบด้วย พระสงฆ์ จำนวน 5 รูป กลุ่มที่ 2 ผู้บริหารหน่วยงานภาครัฐด้านศาสนาและวัฒนธรรม จำนวน 3 คน กลุ่มที่ 3 ผู้เชี่ยวชาญด้านพระเครื่องและพุทธศิลป์ท้องถิ่น จำนวน 3 คน และกลุ่มที่ 4 บุคลากรจากพุทธสมาคมและยุวพุทธิกสมาคมจังหวัดมหาสารคาม จำนวน 2 คน ทั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลบางส่วนสามารถอ่านและตีความโบราณภาษาธรรมหรือภาษาไทยน้อยได้ ซึ่งช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงข้อมูลทางประวัติศาสตร์และบริบททางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดพุทธศิลป์ในพื้นที่ได้อย่างลึกซึ้ง

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) ซึ่งกำหนดประเด็นคำถามล่วงหน้าในลักษณะคำถามปลายเปิด (Open-ended Questions) เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถแสดงความคิดเห็นและประสบการณ์ได้อย่างอิสระโดยไม่ขึ้นำคำตอบ ทั้งนี้ก่อนการเก็บข้อมูลผู้วิจัยได้ติดต่อประสานงาน ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัย และขอความยินยอมจากผู้ให้ข้อมูลทุกคน

3. บทบาทของผู้วิจัยและจริยธรรมในการวิจัย ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการรักษาความเป็นกลาง (Researcher Neutrality) โดยดำเนินการสัมภาษณ์ตามแนวคำถามที่กำหนดไว้ล่วงหน้า และเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระโดยไม่มีการชี้นำ นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลด้วยการเปรียบเทียบข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลายกลุ่ม (Data Triangulation) รวมถึงการทบทวนข้อมูลสัมภาษณ์และเอกสารประกอบ เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือของข้อมูลและลดอคติที่อาจเกิดขึ้นจากมุมมองของผู้วิจัย

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาการเมืองในการกำหนดพุทธศิลป์ประจำจังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์ประเด็นค้นพบที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์พุทธศิลป์ที่มีอิทธิพลต่อสังคมและวัฒนธรรมของประชาชนในจังหวัดมหาสารคาม ได้ว่า พุทธศิลป์ในพื้นที่ดังกล่าว มิได้ทำหน้าที่เพียงเป็นศิลปกรรม เพื่อการสักการะทางศาสนาเท่านั้น หากยังมีบทบาทสำคัญในฐานะสัญลักษณ์ทางการเมืองและวัฒนธรรม ที่สะท้อนอัตลักษณ์ของท้องถิ่น ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นว่า พุทธศิลป์ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือเชิงสัญลักษณ์ในการเชื่อมโยงความศรัทธาทางศาสนากับการสร้างเอกภาพของสังคม โดยภาครัฐและสถาบันศาสนาได้ร่วมกันส่งเสริมให้พุทธศิลป์เป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนความเป็น “เมืองพุทธ” ของจังหวัดมหาสารคาม และสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ประชาชนในพื้นที่ นอกจากนี้ การกำหนดรูปแบบและความหมายของพุทธศิลป์ในจังหวัดมหาสารคาม ไม่ได้เกิดจากหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งเพียงฝ่ายเดียว หากเป็นผลจากกระบวนการมีส่วนร่วมของหลายภาคส่วน ได้แก่ ภาครัฐ สถาบันสงฆ์ ศิลปินและช่างท้องถิ่น

สถาบันการศึกษา ผู้นำชุมชน และประชาชน โดยภาครัฐมีบทบาทในการกำหนดนโยบายและสนับสนุนงบประมาณ ขณะที่สถาบันสงฆ์และผู้นำท้องถิ่น ทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงนโยบายกับชุมชน กระบวนการดังกล่าวสะท้อนรูปแบบของการบริหารจัดการวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม ซึ่งส่งผลให้พุทธศิลป์ได้รับการยอมรับ และมีความหมายต่อสังคมท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง ในด้านรูปแบบศิลปกรรม พบว่า พุทธศิลป์ในจังหวัดมหาสารคามมีลักษณะเป็นการผสมผสานระหว่างรากเหง้าศิลปะดั้งเดิมกับการตีความใหม่ในบริบทร่วมสมัย กล่าวคือ รูปแบบทางศิลปะได้รับอิทธิพลจากหลายยุคสมัย เช่น ศิลปะคุปตะ ทวารวดี ขอม ล้านช้าง และรัตนโกสินทร์ ซึ่งถูกนำมาปรับประยุกต์ให้สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของท้องถิ่น การผสมผสานดังกล่าวสะท้อนกระบวนการสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมที่พยายามรักษารากเหง้าทางประวัติศาสตร์ควบคู่กับการตอบสนองต่อบริบทสังคมร่วมสมัย ทั้งยังสอดคล้องกับแนวโน้มการใช้วัฒนธรรม เป็นเครื่องมือในการพัฒนาศักยภาพของพื้นที่ เช่น การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและแนวคิด Soft Power ในอีกมิติหนึ่ง พุทธศิลป์ยังมีบทบาทสำคัญในฐานะกลไกในการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจวัฒนธรรมของจังหวัด โดยการประดิษฐ์ฐานพุทธศิลป์ในพื้นที่สำคัญ เช่น วัด สถานที่ราชการ และสถาบันการศึกษา ทำให้พุทธศิลป์ กลายเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน และเป็นพื้นที่เรียนรู้ทางวัฒนธรรมของสาธารณชน นอกจากนี้ การจัดกิจกรรมสักการะประจำปี นิทรรศการ และเทศกาลศิลปวัฒนธรรม ยังมีบทบาทในการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจและส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัด ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงศรัทธาทางศาสนา เข้ากับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจในระดับพื้นที่อย่างมีนัยสำคัญสำหรับแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์พุทธศิลป์อย่างยั่งยืน ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ควรดำเนินการควบคู่กันในสามมิติสำคัญ ได้แก่ มิติองค์ความรู้ มิติการอนุรักษ์ และมิติเศรษฐกิจสังคม ในมิติองค์ความรู้ควรส่งเสริมการพัฒนาหลักสูตรและการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศิลปะ พุทธศาสนา และเทคนิคการสร้างพุทธศิลป์แก่เยาวชนและชุมชน ในมิติการอนุรักษ์ควรมีการบูรณะและดูแลพุทธศิลป์ โดยผู้เชี่ยวชาญควบคู่กับการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อสร้างความรู้สึกรักเป็นเจ้าของร่วมกัน ส่วนในมิติเศรษฐกิจและสังคมควรพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวทางพุทธศิลป์ จัดกิจกรรมวัฒนธรรม และส่งเสริมการสนับสนุนจากภาคเอกชน เพื่อสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจควบคู่กับการรักษาคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรม พุทธศิลป์ในจังหวัดมหาสารคาม เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา การเมือง และอัตลักษณ์ท้องถิ่น โดยกระบวนการกำหนดและพัฒนาพุทธศิลป์เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของหลายภาคส่วน และเป็นผลของการผสมผสานระหว่างมรดกทางศิลปวัฒนธรรมกับบริบทสังคมร่วมสมัย ดังนั้น การพัฒนาและอนุรักษ์พุทธศิลป์จึงต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างรัฐ สถาบันศาสนา ชุมชน และภาคส่วนต่าง ๆ อย่างบูรณาการ เพื่อให้พุทธศิลป์ยังคงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต และมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดมหาสารคาม

อภิปรายผลการวิจัย

จากข้อค้นพบของการวิจัย การเมืองในการกำหนดพุทธศิลป์ประจำจังหวัดมหาสารคาม: แนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์พุทธศิลป์ที่มีอิทธิพลต่อสังคม และวัฒนธรรมของประชาชนในจังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ได้ดังนี้

พุทธศิลป์ในฐานะสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของพื้นที่ ผลการวิจัยพบว่า พุทธศิลป์ในจังหวัดมหาสารคาม ทำหน้าที่เป็นทั้งสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม และกลไกในการสร้าง

อัตลักษณ์ของพื้นที่ โดยเฉพาะเมื่อพุทธศิลป์ถูกประดิษฐานอยู่ในพื้นที่สำคัญ เช่น วัด สถานที่ราชการ หรือสถาบันการศึกษา พื้นที่เหล่านี้จึงไม่ใช่เพียงที่ตั้งของศิลปวัตถุ หากแต่เป็นพื้นที่แห่งความหมายที่เชื่อมโยงศรัทธาของประชาชนเข้ากับภูมิทัศน์ทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งสอดคล้องกับงานของ อินตอง ชัยประโคน (2562) ที่พบว่า พระธาตุพนม ไม่ได้เป็นเพียงศาสนสถาน หากยังทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์แทนอำนาจทางการเมืองและการปกครอง รวมทั้งเป็นศูนย์รวมความเชื่อและความศรัทธาของผู้คนในระดับภูมิภาคและระดับชาติ กล่าวอีกนัยหนึ่ง พุทธศิลป์หรือศาสนสถานสำคัญสามารถทำหน้าที่เป็นเครื่องหมายทางวัฒนธรรมที่ช่วยยืนยันตัวตนของพื้นที่ และสร้างความรู้สึกร่วมของชุมชนได้อย่างมีพลัง นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ พระอริการสุรภาส ปภาโต และพระมหากฤษณชัย กิตติธมโม (2567) ที่ชี้ว่า พุทธศิลป์มีคุณค่าทางจิตใจ สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ กล่าวคือ พุทธศิลป์ไม่ใช่เพียงเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจ แต่ยังเป็นสัญลักษณ์ของความสามัคคีและเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่หล่อหลอมสังคมไทย ผลการวิจัยครั้งนี้ จึงช่วยยืนยันว่า ในบริบทจังหวัดมหาสารคาม พุทธศิลป์ยังคงทำหน้าที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต ซึ่งดำรงอยู่ผ่านพิธีกรรม ประเพณี และการรับรู้ร่วมของผู้คนในชุมชน

พุทธศิลป์ในฐานะเครื่องมือทางสังคมและการเมือง ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นว่า การกำหนดทิศทางของพุทธศิลป์ในจังหวัดมหาสารคาม ไม่ใช่เพียงกระบวนการทางศิลปกรรม แต่เป็นกระบวนการทางสังคมและการเมือง ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความหมายร่วมของคนในพื้นที่ กล่าวคือ การสร้าง การตีความ และการธำรงรักษาพุทธศิลป์ ล้วนเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ ศาสนา ชุมชน และผู้นำท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ภาณุพงษ์ เลาสสม (2018) ที่พบว่า พระพุทธบาทไม้ประดับมุกวัดพระสิงห์ ไม่ได้เป็นเพียงงานศิลปะเพื่อการบูชา แต่เป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนอำนาจและสถานะของผู้ปกครองล้านนาในการสร้างเมืองเชียงใหม่ให้เป็นศูนย์กลางทางศาสนาและการเมือง เช่นเดียวกับการศึกษาของ พระพงษ์ระวี อุดตฤทธิโท และคณะ (2564) ซึ่งพบว่า เจดีย์หลวงมหาธาตุกลางเวียง เป็นทั้งศูนย์กลางทางศาสนาและเครื่องมือในการแสดงพระราชอำนาจ สร้างคติความเชื่อร่วม และเชื่อมโยงชนชั้นปกครองกับประชาชนผ่านสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนา เมื่อเทียบกับบริบทจังหวัดมหาสารคาม ผลการวิจัยครั้งนี้ แสดงให้เห็นว่า แม้พุทธศิลป์ในระดับจังหวัด อาจไม่ได้เชื่อมโยงกับอำนาจรัฐแบบราชสำนักโดยตรงเหมือนกรณีล้านนา แต่ก็ยังทำหน้าที่เชิงการเมืองในลักษณะของการสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่น การรวบรวมผู้คนเข้าสู่จุดศูนย์กลางทางความหมาย และการใช้วัฒนธรรมเป็นฐานในการสร้างความชอบธรรมของพื้นที่ และชุมชน กล่าวได้ว่า พุทธศิลป์เป็นการเมืองของความหมายที่ทำงานผ่านศรัทธา ความทรงจำ และ

วัฒนธรรมร่วม และในมิตินี้ยังอาจเชื่อมโยงกับข้อเสนอของ Keel, H. S. (1978) ที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับอำนาจทางการเมืองในประวัติศาสตร์เกาหลี โดยชี้ให้เห็นว่าศาสนาพุทธในฐานะสถาบันไม่ได้แยกขาดจากอำนาจทางโลก แต่กลับเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระเบียบทางการเมืองและสังคมอย่างแนบแน่น ผลการวิจัยครั้งนี้ ก็สะท้อนลักษณะเดียวกันในบริบทไทย กล่าวคือ พุทธศิลป์ไม่ได้ดำรงอยู่ในฐานะศิลปะบริสุทธิ์ที่แยกตัวจากสังคม แต่เป็นองค์ประกอบหนึ่งของโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจในระดับพื้นที่

การมีส่วนร่วมของหลายภาคส่วนในกระบวนการพัฒนาและอนุรักษ์ ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาและอนุรักษ์พุทธศิลป์ในจังหวัดมหาสารคาม จะเกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพได้ ต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของหลายภาคส่วน ได้แก่ ชุมชนท้องถิ่น พระสงฆ์ ศิลปินหรือช่างพื้นบ้าน ผู้นำชุมชน ภาครัฐ และภาคเอกชน ความร่วมมือดังกล่าวทำให้การอนุรักษ์ ไม่ใช่ภารกิจของหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง แต่เป็นกลไกทางสังคมที่ทุกฝ่ายร่วมกันกำหนดทิศทางและคุณค่าของพุทธศิลป์ ซึ่งสอดคล้องกับงานของ อดุลย์ หลานวงศ์ และคณะ (2560) ที่พบว่า พุทธศิลป์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของประชาชนอย่างมาก ทั้งในด้านความเชื่อ ความศรัทธา ความสงบสุขของชุมชน ความสามัคคี และการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวและของที่ระลึก แสดงให้เห็นว่า พุทธศิลป์มีความหมายต่อชีวิตของคนในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้น การอนุรักษ์พุทธศิลป์จึงไม่ควรจำกัดอยู่กับการดูแลรักษาวัตถุ แต่ต้องเชื่อมโยงกับการรักษาความสัมพันธ์ทางสังคม ระบบความเชื่อ และวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ด้วย อีกทั้งยังสอดคล้องกับการศึกษาของ พระอธิการสุรภาส ปภาโต และพระมหากฤษณิชัย กิตติธมโม (2567) ที่ชี้ว่าพุทธศิลป์มีคุณค่าทางเศรษฐกิจและสังคมควบคู่กัน ผลการวิจัยครั้งนี้จึงสนับสนุนมุมมองว่า หากภาครัฐและท้องถิ่นสามารถออกแบบกลไกการมีส่วนร่วมได้อย่างเหมาะสม พุทธศิลป์จะไม่เพียงคงอยู่ในฐานะมรดกทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังสามารถเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้ด้วย เรียกก่าย ๆ ว่า ถ้าทำเป็นระบบ พุทธศิลป์ไม่ได้อยู่แค่ในพิพิธภัณฑ์ แต่อยู่ในระบบนิเวศของชุมชน

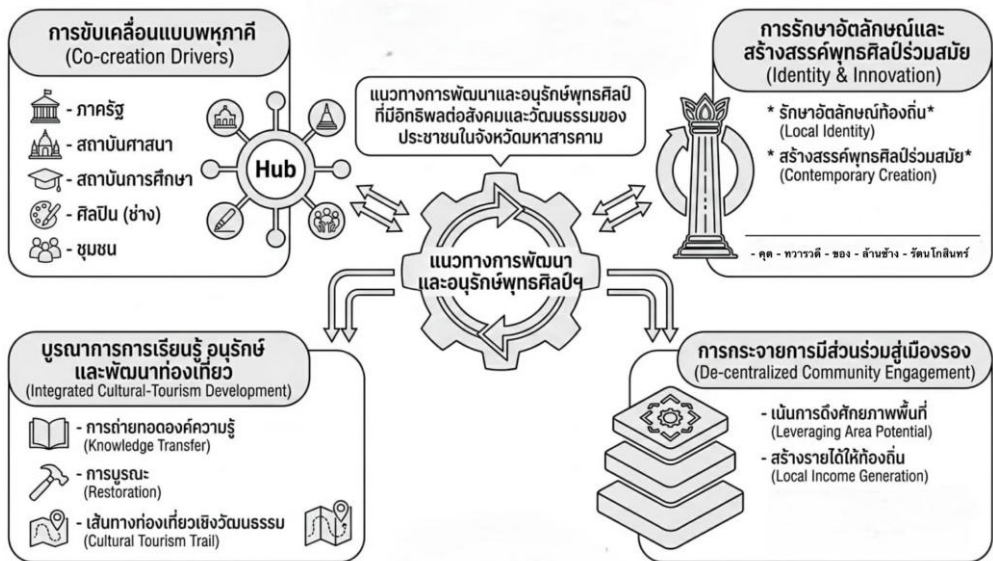
การเรียนรู้ การถ่ายทอดองค์ความรู้ และการสร้างสรรค์พุทธศิลป์ร่วมสมัย ผลการวิจัยยังเสนอว่า การอนุรักษ์พุทธศิลป์ต้องดำเนินควบคู่กับการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของสังคม ผ่านการบูรณาการองค์ความรู้จากพระสงฆ์ นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ และช่างฝีมือท้องถิ่น เพื่อให้คนในสังคมเข้าใจทั้งประวัติศาสตร์ ความหมายเชิงสัญลักษณ์ และเทคนิคทางศิลปกรรมของพุทธศิลป์อย่างรอบด้าน แนวทางดังกล่าวไม่เพียงช่วยรักษารากเหง้าทางวัฒนธรรม แต่ยังเปิดพื้นที่ให้เกิดการสร้างสรรค์พุทธศิลป์ร่วมสมัยที่ไม่ตัดขาดจากคุณค่าดั้งเดิม สอดคล้องกับการศึกษาของ ศักดิ์ชัย สายสิงห์ (2561) ที่อธิบายว่า พุทธศิลป์ไทยเกิดจากการรับและส่งอิทธิพลกับประเทศต่าง ๆ ในอาเซียนมาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ทวารวดี ล้านนา สุโขทัย อยุธยา จนถึงรัตนโกสินทร์ สะท้อนว่า พุทธศิลป์ไม่ได้หยุดนิ่ง หากมีพลวัตจากการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และปรับใช้กับบริบทต่างๆ อยู่เสมอ ดังนั้น การอนุรักษ์พุทธศิลป์ในจังหวัดมหาสารคามจึงไม่ควรตีความในเชิง “หยุดเวลา” หรือคงสภาพเดิมอย่างตายตัวเท่านั้น แต่ควรหมายถึงการสืบสานอย่างรู้เท่าทัน และการต่อยอดอย่างมีรากฐาน และงานของ บลูมเบอร์เกน มารีเคอ (2021) ชี้ให้เห็นว่า วัตถุทางศิลปวัฒนธรรมไม่ได้มีความหมาย

ตายตัว แต่ความหมายของมันถูกสร้างผ่านเครือข่ายความรู้ การตีความ และการเคลื่อนย้ายทางวัฒนธรรม ผลการวิจัยครั้งนี้จึงชี้ให้เห็นว่า การสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับพุทธศิลป์ในมหาสารคามมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจะเป็นฐานให้สังคมท้องถิ่น สามารถกำหนดความหมายของพุทธศิลป์ด้วยตนเอง ไม่ปล่อยให้คุณค่าของพุทธศิลป์ถูกนิยามจากภายนอกเพียงด้านเดียว

บทบาทภาครัฐและการกระจายโอกาสสู่พื้นที่เมืองรอง ผลการวิจัยพบว่า ภาครัฐควรมีบทบาทเชิงรุกในการกำหนดนโยบาย สนับสนุนงบประมาณ และสร้างกลไกความร่วมมือกับชุมชน วัด และภาคส่วนต่าง ๆ ขณะเดียวกัน การพัฒนาและอนุรักษ์พุทธศิลป์ควรขยายโอกาสไปยังพื้นที่เมืองรองของจังหวัดมหาสารคาม เพื่อให้แต่ละพื้นที่ที่สามารถมีส่วนร่วมในการกำหนดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองได้อย่างทั่วถึง ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ อินตอง ชัยประโคน (2562) และ อดุลย์ หลานวงศ์ และคณะ (2560) ที่ชี้ให้เห็นว่า พุทธศิลป์และศาสนสถานสำคัญมีบทบาททั้งในระดับพื้นที่และระดับสังคมวงกว้าง ทั้งในฐานะศูนย์รวมจิตใจ สัญลักษณ์ทางการเมือง และฐานเศรษฐกิจวัฒนธรรม ดังนั้น หากรัฐให้ความสำคัญกับการกระจายทรัพยากรและโอกาสไปสู่พื้นที่ต่างๆ อย่างเป็นธรรม จะทำให้การอนุรักษ์พุทธศิลป์ไม่กระจุกตัวอยู่เฉพาะพื้นที่ศูนย์กลาง แต่เกิดเป็นการกระจายอำนาจทางวัฒนธรรมสู่ท้องถิ่นอย่างแท้จริง ผลการวิจัยครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาและอนุรักษ์พุทธศิลป์ในจังหวัดมหาสารคาม เป็นกระบวนการทางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองที่เชื่อมโยงกันอย่างแนบแน่น พุทธศิลป์ไม่ได้มีความหมายเพียงในฐานะศิลปวัตถุทางศาสนา แต่เป็นมรดกเชิงสัญลักษณ์ที่ช่วยหล่อหลอมความศรัทธา สร้างอัตลักษณ์ของพื้นที่ และเป็นกลไกในการสร้างความหมายร่วมของชุมชน ผลการศึกษานี้จึงสอดคล้องกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศที่ชี้ให้เห็นว่า พุทธศิลป์มีบทบาทมากกว่าความงามทางศิลปกรรม เพราะเกี่ยวพันกับอำนาจ ความทรงจำ การเมืองของพื้นที่ และการธำรงรักษาวิถีชีวิตของผู้คน

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้จากการวิจัยครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่า พุทธศิลป์มิได้เป็นเพียงศิลปกรรมทางศาสนา หากแต่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต ซึ่งเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา การเมือง อัตลักษณ์ท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมของสังคมเข้าด้วยกันอย่างเป็นพลวัต โดยกระบวนการพัฒนาและอนุรักษ์พุทธศิลป์ในจังหวัดมหาสารคาม จำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ทั้งภาครัฐ สถาบันสงฆ์ สถาบันการศึกษา ศิลปิน ชุมชน และประชาชนในพื้นที่ ควบคู่กับการรักษารากเหง้าทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์พุทธศิลป์ร่วมสมัย การพัฒนาองค์ความรู้ และการต่อยอดสู่เศรษฐกิจวัฒนธรรมอย่างสมดุลและยั่งยืน ซึ่งสามารถสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ได้ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพ 1 องค์ความรู้ใหม่

พุทธศิลป์เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการหล่อหลอมอัตลักษณ์ ความศรัทธา และความสามัคคีของสังคมท้องถิ่น การดำเนินการเพื่อให้พุทธศิลป์ดำรงอยู่ได้อย่าง ยั่งยืน จึงต้องอาศัยความร่วมมือของหลายภาคส่วนและการบูรณาการหลายมิติ ประกอบด้วย 1) การขับเคลื่อนแบบพหุภาคี เน้นการมีส่วนร่วมของหลายภาคส่วน ได้แก่ ภาครัฐ สถาบันสงฆ์ สถาบันการศึกษา ศิลปินหรือช่างท้องถิ่น และประชาชนในชุมชน โดยภาครัฐมีบทบาทในการ กำหนดนโยบาย สนับสนุนงบประมาณ และสร้างโครงสร้างการบริหารจัดการด้านวัฒนธรรม ขณะที่ สถาบันสงฆ์ ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรมของชุมชน ส่วนสถาบันการศึกษา และนักวิชาการ ช่วยสนับสนุนองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ศิลปะและวัฒนธรรม ขณะที่ศิลปินและ ช่างท้องถิ่น ทำหน้าที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาและเทคนิคการสร้างสรรคงานพุทธศิลป์ กระบวนการ ดังกล่าว ทำให้การพัฒนาพุทธศิลป์เกิดขึ้นบนฐานของการมีส่วนร่วมและความเป็นเจ้าของร่วมของ สังคม 2) การรักษาอัตลักษณ์ท้องถิ่นควบคู่กับการสร้างสรรค์พุทธศิลป์ร่วมสมัย สะท้อนแนวคิด ว่า พุทธศิลป์ในจังหวัดมหาสารคาม ไม่ได้เป็นเพียงการอนุรักษ์รูปแบบศิลปกรรมในอดีตเท่านั้น แต่ยังเป็น กระบวนการสร้างสรรค์ ที่เชื่อมโยงรากเหง้าทางวัฒนธรรมกับบริบทสังคมร่วมสมัย กล่าวคือ รูปแบบศิลปกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะในอดีต เช่น ทวารวดี ขอม ล้านช้าง หรือรัตนโกสินทร์ ถูกนำมาตีความใหม่ ให้สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของท้องถิ่น และความต้องการของสังคมในปัจจุบัน แนวทางดังกล่าว ช่วยให้พุทธศิลป์สามารถรักษาคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมไว้ได้ ขณะเดียวกันก็เปิดพื้นที่ให้เกิดการพัฒนาศิลปกรรมร่วมสมัย ที่ยังคงเคารพต่อรากเหง้าทาง ศิลปวัฒนธรรม 3) การบูรณาการด้านการเรียนรู้ การอนุรักษ์ และการพัฒนาเศรษฐกิจวัฒนธรรม องค์ประกอบที่สามเน้นการบูรณาการหลายมิติ ได้แก่ การเรียนรู้ การอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์ ทางวัฒนธรรม โดยการเรียนรู้เกี่ยวกับพุทธศิลป์ควรถูกถ่ายทอดผ่านหลักสูตรการศึกษา การอบรม

และกิจกรรมทางวัฒนธรรม เพื่อสร้างความเข้าใจในคุณค่าทางศาสนาและศิลปกรรม ในขณะเดียวกัน ควรมีการอนุรักษ์และบูรณะพุทธศิลป์อย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ ควบคู่กับการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและกิจกรรมศิลปวัฒนธรรม ที่ช่วยสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับชุมชน ทั้งนี้ การพัฒนาดังกล่าวต้องดำเนินการอย่างเคารพต่อความศักดิ์สิทธิ์ และคุณค่าทางศาสนาของพุทธศิลป์ และ 4) การกระจายการมีส่วนร่วมสู่พื้นที่เมืองรอง องค์ประกอบสุดท้ายของโมเดลเน้นการกระจายโอกาสในการพัฒนาและอนุรักษ์พุทธศิลป์ไปยังพื้นที่เมืองรองของจังหวัด เช่น พายัพภูมิพิสัย วาปีปทุม บรบือ และโกสุมพิสัย เพื่อให้ชุมชนในแต่ละพื้นที่มีส่วนร่วมในการกำหนดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเอง การกระจายการมีส่วนร่วมเช่นนี้ช่วยลดการกระจุกตัวของการพัฒนา และสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของร่วมของประชาชนต่อมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น

สรุปและข้อเสนอแนะ

พุทธศิลป์ในจังหวัดมหาสารคาม ทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองและวัฒนธรรมที่สะท้อนอัตลักษณ์ของท้องถิ่น และเชื่อมโยงความศรัทธาของประชาชนกับการสร้างเอกภาพของสังคม พุทธศิลป์ถูกนำมาใช้เป็นกลไกสำคัญในการสร้างภาพลักษณ์ของเมืองพุทธ และเสริมสร้างความภาคภูมิใจของประชาชนในพื้นที่ การกำหนดรูปแบบและความหมายของพุทธศิลป์เกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมของหลายภาคส่วน ทั้งภาครัฐ สถาบันสงฆ์ สถาบันการศึกษา ศิลปินหรือช่างท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และประชาชน ร่วมกันขับเคลื่อนการบริหารจัดการวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วม อีกทั้งพุทธศิลป์ได้สะท้อนการผสมผสานระหว่างรากเหง้าศิลปะดั้งเดิม กับการตีความร่วมสมัย และสามารถนำมาใช้เป็นทุนทางวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ การท่องเที่ยว และการพัฒนาเศรษฐกิจของท้องถิ่น แนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์ จึงควรดำเนินการควบคู่กันในด้านองค์ความรู้ การอนุรักษ์ และการพัฒนาเศรษฐกิจวัฒนธรรม พร้อมทั้งกระจายการมีส่วนร่วมสู่พื้นที่เมืองรอง เพื่อสร้างความเป็นเจ้าของร่วมของประชาชน พุทธศิลป์จึงเป็นมรดกที่มีชีวิตที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา การเมือง และวัฒนธรรม และควรได้รับการพัฒนาอย่างบูรณาการผ่านความร่วมมือของทุกภาคส่วนในสังคม ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะจากการวิจัยดังนี้

1. ข้อเสนอแนะการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 ควรส่งเสริมการศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์ บริบททางสังคม วัฒนธรรม และความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพุทธศิลป์ โดยให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้และกำหนดแนวทางการพัฒนา เพื่อผลักดันให้พุทธศิลป์เป็นเอกลักษณ์และสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนและจังหวัดมหาสารคาม

1.2 ควรสนับสนุนการอนุรักษ์และบูรณะพุทธศิลป์โดยผู้เชี่ยวชาญควบคู่กับการมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งส่งเสริมความร่วมมือในการพัฒนาและสร้างสรรค์พุทธศิลป์ พร้อมทั้งพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธศิลป์อย่างเหมาะสม

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาการกำหนดและพัฒนาพุทธศิลป์ในพื้นที่อื่นของจังหวัดมหาสารคามหรือในจังหวัดใกล้เคียง เพื่อเปรียบเทียบบทบาทของพุทธศิลป์ต่อการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมของชุมชนในบริบทที่แตกต่างกัน

2.2 ควรศึกษาบทบาทของพุทธศิลป์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม รวมถึงรูปแบบการบริหารจัดการพุทธศิลป์ที่บูรณาการมิติด้านศาสนา วัฒนธรรม และการพัฒนาท้องถิ่น เพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาพุทธศิลป์อย่างยั่งยืนในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2531). *พื้นอีสาน*. กรุงเทพฯ: การศาสนา.
- ชยาภรณ์ สุขประเสริฐ และปัญญา คล้ายเดช. (2566). อารยธรรมลุ่มน้ำชี: ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาในชุมชนอีสาน. วารสารสถาบันวิจัยฟิลิปปินส์, 11(1), 63-76.
- เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. (2542). *ประวัติศาสตร์อีสาน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ, นราวิทย์ ดาวเรือง, เกริกกฤษฎ์ โชคชัยรัชดา, วุฒิกร กะตะสีลา, ปรีตส์ สาดิ, ณัฐพล นาทันตอง และชิลิกา วันจันทร์. (2561). การขยายตัวของชุมชนจังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2408-2560. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 37(2), 44-56.
- ปรีดา ขุนช่วย. (2554). *ประวัติศาสตร์ปากเปล่า (Oral History): แนวทางการศึกษาและการประยุกต์ใช้*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระเทพสารคามมณี (ป๋ม ปณฺธิโต). (2566). อนุสรณ์พิธีพระราชทานเพลิงศพ พระเทพสารคามมณี (ป๋ม ปณฺธิโต). ม.ป.ท.: ม.ป.ป.
- พระพงษ์ระวี อุตตรภทโท (โหลิมชัยโชติกุล), พระครูสมุห์ธนโชติ จิระธมโม และประทีป พิษทองกลาง. (2565). เจดีย์หลวงมหาธาตุกลางเวียง: ภาพสะท้อนคติจักรพรรดิราชในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. 1984-2030). วารสารปณิธาน, 18(1), 111-139.
- พระอธิการสุรภาส ปภาโต และพระมหากฤษฎีชัย กิตติธมโม. (2567). พุทธศิลป์: จุดกำเนิด และคุณค่าในสังคมไทย. วารสารพุทธนวัตกรรมการจัดการ, 7(2), 244-254.
- ภาณุพงษ์ เลหาสม. (2561). พระพุทธบาทไม้ประดับมุกวัดพระสิงห์: นวัตกรรมด้านศิลปะในช่วงล้านนายุคทอง. เชียงใหม่: สาขาวิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2561). *พุทธศิลป์ไทยในบริบทอาเซียน*. กรุงเทพฯ: ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศูนย์สารนิเทศอีสานสิรินธร มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2554. สืบค้นเมื่อ 10 สิงหาคม 2568, จาก <https://isancenter.msu.ac.th/fulltext/CPS/ars8654.pdf>

- สิทธิศักดิ์ จำปาแดง, กล้า ศรีเพชร, เฉลิมวงศ์ ธรรมพิชิตศักดิ์, หวังเจียน หั่ว, วิศนี ศิลตระกูล, โสสิต แพงสร้อย และกล้า สมตระกูล. (2567). การศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของจังหวัดมหาสารคามผ่านภาพเขียนและภาพถ่าย. *วารสารวิจัยและนวัตกรรมท้องถิ่น*, 19(2), 71-83.
- อดุลย์ หลานวงศ์ และคณะ. (2560). *พุทธศิลป์: ประวัติ พัฒนาการ และอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น.
- อธิปัตย์ อุทัยรัตน์. (2562). *ศิลปะพุทธในประวัติศาสตร์ไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. (2543). *ตามหอร่องรอยขอมและมอญในมหาสารคาม*. ขอนแก่น: โรงพิมพ์ศิริภัณฑ์ออฟเซ็ท.
- อินตอง ชัยประโคน. (2565). พระธาตุพนมกับสังคมและวัฒนธรรม. *เสถียรวิทย์ปริทัศน์*. 2(3), 51-64.
- Bloembergen, M. (2021). The politics of “Greater India,” a moral geography: Moveable antiquities and charmed knowledge networks between Indonesia, India, and the West. *Comparative Studies in Society and History*, 63(1), 170–211.
- Keel, H. S. (1978). Buddhism and political power in Korean history. *Journal of the International Association of Buddhist Studies*, 1(1), 9–24.